

Kinnitatud: TAI teadusnõukogu otsusega 13.03.2020

TAI teadusnõukogu protokoll nr 2/20

Tervise Arengu Instituudi aastaaruanne 2019

Tallinn 2020

TERVISE ARENGU INSTITUUDI AASTAARUANNE 2019

Nimi: Tervise Arengu Instituut (TAI)
Registrikood: 70006292
Aadress: Hiiu 42, 11619 Tallinn
Telefon: 659 3900
E-post: tai@tai.ee
Koduleht: www.tai.ee

Sisukord

Üldandmed 2017–2019 ja eesmärgid aastani 2020 ¹	3
Ülevaade asutusest.....	4
Struktuur ja juhtimine.....	5
Koostöö.....	5
Eelarve ja kulud.....	6
Töötajad ja töökeskkond.....	7
Teadus- ja õppetöö.....	10
Publikatsioonid.....	11
Juhendamised.....	11
Õppetöö.....	11
Arendustöö.....	12
Alkoholi liigtarvitamise ennetamine.....	12
HIVi ennetamine.....	12
Laste ja noorte tervise edendamine	13
Narkomaania ennetamine.....	13
Tervise edendamine paikkonnas ja töökohal	14
Tasakaalustatud toitumise edendamine.....	15
Tubakatarvitamise vähendamine.....	15
Tuberkuloositorje.....	15
Vanemahariduse edendamine	16
Vähktõve ennetus ja sõeluuringud.....	16
Riiklikud arengukavad, strateegiad ja seadusloome.....	17
Rahvusvahelised projektid ja koostöö	17
Tervisestatistika, registrid ja andmebaasid.....	20
Täienduskoolitused.....	21
Kommunikatsioon	22
Meediakajastused.....	22
Veebilehed.....	23
Teavituskampaaniad.....	23
Trükised.....	24
Ajakiri Sotsiaaltöö	24
Eetikakomitee.....	25
Meditiiniterminoloogia Komisjon.....	25
Kasutatud kirjandus.....	26

Üldandmed 2017–2019 ja eesmärgid aastani 2020¹

	2017	2018	2019	2020 ²
TÖÖTAJAD				
Töötajate arv (n) ³ ,	172	173	175	
sh doktorikraadiga (%) ⁴	16	16	14	> 15
sh magistrikraadiga (%)	53	55	58	> 60
Töötajate arv täiskoormuse arvestuses (n) ⁵	156	156	155	
Akadeemiliste töötajate arv (n),	34	39	34	
sh doktorikraadiga (n)	25	25	23	
STRUKTUUR				
Üksuste arv (n)	18	24	24	
RAHASTAMINE				
Kulud (mln €),				
sh riigieelarve eraldised	11,0	16,8 ⁶	14,9	11,4
sh riigieelarvevälised allikad	3,9	4,1	5,4	4,0
TEADUSTÖÖ PUBLITSEERIMINE				
1.1. publikatsioonide arv	73	59	62	65
MEEDIAKAJASTUSED				
TAI-le viitamine meedias (kordade arv)	2300	2474	1867	> 3000
VÕTMENÄITAJAD RAHVASTIKU TASANDIL⁷				
Eesti inimeste oodatav eluiga aastates:				
Mehed	73,7	73,9		75 ⁸
Naised	82,3	82,4		84 ⁸
Eesti inimeste tervena elatud aastate arv:				
Mehed	54,5	52,8		60 ⁸
naised	59,0	55,6		65 ⁸

¹ Arengukava alusel.

² Arengukava võtmenäitajate sihttasemed.

³ Töötajate arv 1.12 seisuga, va pikaajalised puudujad (nt lapsehoolduspuhkusel viibijad).

⁴ Kõik doktorikraadiga töötajaid, mitte üksnes akadeemilised töötajad.

⁵ Täistööajale taandatud töötajate arv, v.a pikaajalised puudujad (nt lapsehoolduspuhkusel viibijad).

⁶ Rahastuse kasvu peamine põhjus oli eraldis Geenivaramule geeniprojekti elluviimiseks (4,95 miljonit eurot).

⁷ Statistikaamet avaldab andmed kalendriaasta kohta järgmise aasta mais.

⁸ Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 eesmärk.

Ülevaade asutusest

Tervise Arengu Instituut (TAI) on Sotsiaalministeeriumi (SoM) haldusalasse kuuluv riiklik teadus- ja arendusasutus, kes tegeleb rahvatervishoiu teadustööga, haiguste ennetamise programmide ja tegevuste väljatöötamise ja elluviimisega ning tervisedendusega. TAI vastutab Eesti riikliku tervisestatistika ning kuue rahvastikupõhise registri ja andmekogu haldamise eest.

TAI loodi 2003. aastal Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudi, Eesti Tervisekasvatuse Keskuse ning Rahvatervise ja Sotsiaalkoolituse Keskuse ühendamisel, et siduda tervise valdkonna teadustegevus ühiskonna ja poliitikakujundamise vajadustega ning suurendada rahvatervishoiu arendusprogrammide tõenduspõhisust.

TAI tegevusi rahastatakse riigieelarvest, majandustegevusest saadud tulust ja muudest allikatest.

TAI missioon

TAI loob ja jagab teadmisi, et tõenduspõhiselt mõjutada tervist toetavaid hoiakuid, käitumist, poliitikat ja keskkonda eesmärgiga suurendada inimeste heaolu Eestis.

TAI visioon

TAI on Eestis ja rahvusvaheliselt silmapaistev rahvatervishoiu ja sotsiaalteaduste kompetentsikeskus, kus uurimistöö on tihedalt läbi põimunud arendustööga. TAI tegevuse tulemusel on aastaks 2020 tervisepoliitika tõenduspõhine, inimesed käituvad terviseteadlikumalt ja elukeskkonda kujundavates otsustes arvestatakse mõjuga tervisele, et seeläbi suurendada hea tervisega elatud aastate arvu.

TAI peamised **tegevusvaldkonnad**:

- rahvastiku terviseseisundi ja -mõjurite uurimine ning hindamine
- riikliku tervisestatistika koondamine ja avaldamine
- tervise ja sotsiaalse heaolu edendamine
- tervist mõjutavate sekkumiste ja tervist edendavate programmide väljatöötamine ning tervise- ja sotsiaalteenuste korraldamine
- koolituste korraldamine
- tervisepoliitika tegijate nõustamine ja mõjutamine

TAI arengukavas aastateks 2016–2020 seatud **arenguprioriteedid**:

- teiste teadus- ja arendusasutuste ning erasektoriga ühist tööd toetavate koostöömudelite struktuurne väljaarendamine
- organisatsiooni tõhusust ja valdkondlikku meeskonnatööd toetava struktuuri loomine
- analüütilise võimekuse ja terviseandmestiku kasutatavuse parandamine
- TAI hallatavate ja arendatavate andmebaaside, sh toitumise infosüsteemi Nutridata kasutusvaru suurendamine ettevõtete, teadusasutuste ja tavatarbijate jaoks

TAI arengukava täitmise jälgimise **võtmenäitajad**:

- oodatav eluiga
- tervena elatud aastate arv
- teadusartiklite arv
- TAI-le viitamine meedias
- rahastamise stabiilsus ja allikate mitmekesisus
- töötajate haridustase

Võtmenäitajate baas- ja sihttasemed on toodud tabelis leheküljel 4 („Üldandmed 2016–2018 ja eesmärgid aastani 2020“). Arengukava täistekstiga saab tutvuda TAI kodulehel (http://www.tai.ee/images/TAI_arengukava_2016-2020.pdf).

Struktuur ja juhtimine

TAI-s on kaheksa keskust, mille koosseisus on valdkonnad, osakonnad ja registrid (joonis 1). Instituudi juures töötab kaks alalist komisjoni: Tervise Arengu Instituudi inimuuringute eetikakomitee (TAIEK) ja Meditsiiniterminoloogia Komisjon.

TAI-d juhib ja seda esindab **direktor**, kes tagab asutuse stabiilse arengu ning rahaliste vahendite õiguspärase ja otstarbeka kasutamise. TAI direktor on 2017. aasta jaanuarist **Annika Veimer**. Teadusdirektor on **Toomas Veidebaum**.

TAI kõrgeim otsustuskogu on **teadusnõukogu**, mille koosseisu kuuluvad:

- TAI epidemioloogia ja biostatistika osakonna juhataja
- TAI toitumisuuringute osakonna juhataja
- TAI tervise ja heaolu edendamise keskuse juhataja
- TAI teadusdirektor
- TAI teadussekretär
- Sotsiaalministeeriumi terviseala asekanstler
- Sotsiaalministeeriumi analüüsi ja statistika osakonna juhataja
- Jaanus Harro (Tartu Ülikool (TÜ), psühholoogia instituut, psühhofüsioloogia professor)
- Raivo Uibo (TÜ, bio- ja siirdemeditsiini instituut, immunoloogia professor)

Teadusnõukogu töö on määratud töökorraga. Töövormiks on koosolek, mida korraldatakse vastavalt vajadusele. Möödunud aastal toimus koosolekuid kaks.

Koostöö

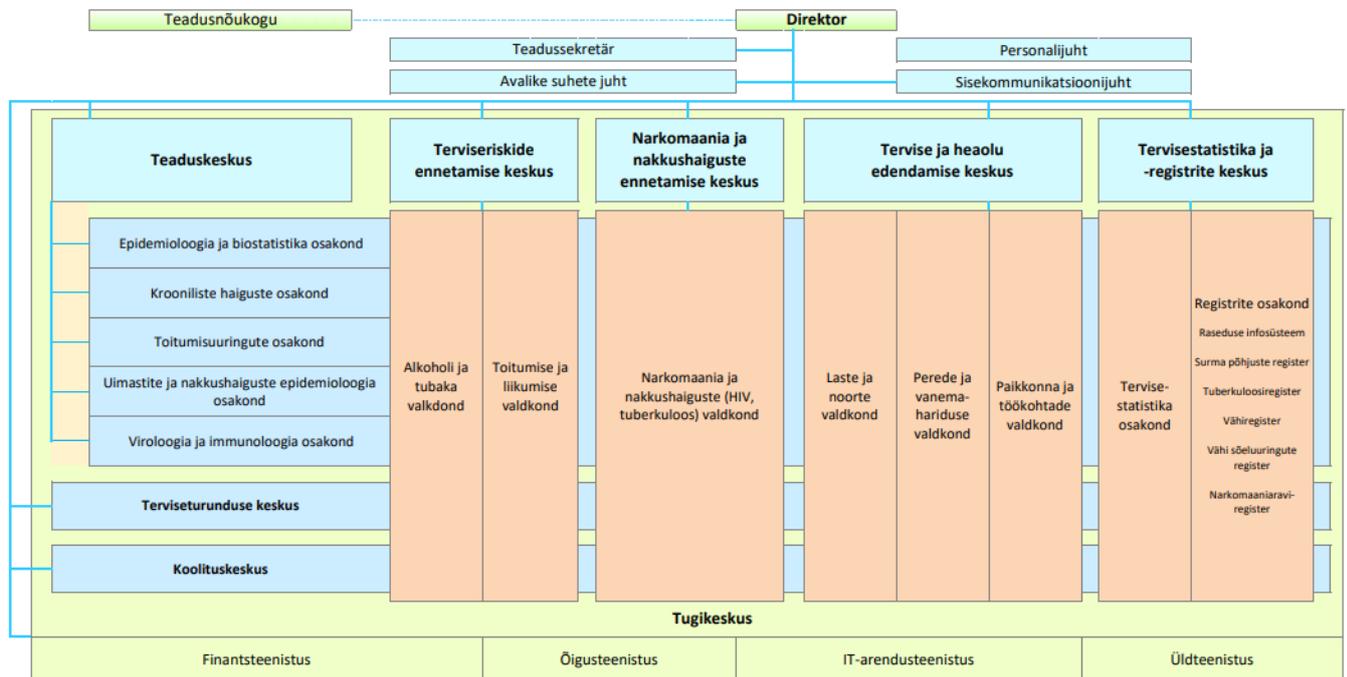
TAI teeb tihedat koostööd teiste valitsusasutuste, valitsusväliste organisatsioonide ja erasektoriga. Uuringuid ja arendustegevusi viiakse ellu koostöös paljude Euroopa teadusasutuste ja ülikoolidega. Muu hulgas osaleb TAI terviseala teadus- ja innovatsiooninõukogu töös SoM juures.

TAI on Maailma Terviseorganisatsiooni ning Euroopa Liidu rahvatervishoiu programmide ja projektide koostööpartner. TAI on Rahvusvahelise Riiklike Rahvatervishoiu Instituutide Assotsiatsiooni (The International Association of National Public Health Institutes ehk IANPHI) asutajaliige. Eelmisel aastal valiti TAI direktor **Annika Veimer** selle assotsiatsiooni **asejuhiks**.

Lisaks kuulub TAI Euroopa Toiduinfo Võrgustikku (European Food Information Resource ehk EuroFIR) ja Rahvusvahelisse Vähiregistrite Assotsiatsiooni (International Association of Cancer Registries).

Eelmisel aastal sõlmisid viis riiklikku evalveeritud teadusasutust – TAI, Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituut, Eesti Keele Instituut, Eesti Taimerasvatuse Instituut ja Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, riiklike teadus- ja arendusasutuste koostööleppes. Lepingu

eesmärk on kaitsta ühiseid huvisid ja seisukohti ning kaasa aidata Eesti teadus-, haridus- ja kultuurielu edendamisele.

Joonis 1. TAI struktuur

Eelarve ja kulud

TAI kasutas 2019. aastal oma tegevusteks 20 298 900 eurot (2018. aastal 20 973 000 eurot). Sellest kulus riiklike ülesannete täitmiseks ja üldisteks kuludeks 11%, arendustegevuseks (rahvatervishoiuprogrammid ning tervishoiu- ja sotsiaalteenused) 69% ja teadustegevuseks 18%.

Rahvatervishoiuprogrammide vahenditest rahastatakse muu hulgas tervishoiu- ja sotsiaalteenuseid (näiteks tuberkuloosi otseselt kontrollitav ravi, HIV-testimine, alkoholisõltuvuse ja narkomaania ravi jmt). Selleks kulus 65% rahvatervishoiuprogrammide vahenditest (45% kogu TAI eelarvest).

Valdkondade tekkepõhised kulud rahastamisallikate kaupa on toodud tabelis 1.

Tabel 1. TAI kulud 2019. aastal

	2019 (€)	Osakaal (%) ¹	2018 (€)	Muutus (%)
TAI kulud kokku	20 298 900	100	20 973 000	-3,2
Üldkulud (administreerimine, meditsiiniregistrid jm)	2 213 700	10,9	2 188 799	+1,1
Riigi Kinnisvara AS	377 400	1,9	330 000	+14,4
Rahvatervishoiuprogrammid,	13 917 400	68,6	12 016 599	+15,8
sh tervishoiu- ja sotsiaalteenused	9 023 446	44,5	7 769 685	+16,1
Teadustegevus,	3 692 900	18,2	6 339 791	-41,7
sh geeniprojekt	2 085 800	10,3	5 000 000	-58,3
Kulud omatuludest	97 500	0,5	97 811	-0,3

¹ Osakaal kogu TAI eelarvest.

Töötajad ja töökeskkond

Seisuga 31. detsember 2019 töötas TAI-s põhikohaga (töölepinguga) 175 töötajat, nendest doktorikraadiga olid 14% ja magistrikraadiga 58%.

Möödunud aastal jätkas kraadiõpinguid 17 töötajat, neist 10 doktorantuuris ja kaheksa magistrantuuris. Üks töötaja kaitses doktori- ja kaks töötajat magistrikraadi.

TAI aastapremia 2019 (eduka töö eest aastatel 2016–2018) sai toitumise ja liikumise valdkonna ekspert ja teadur **Tagli Pitsi**. Tagli on Eestis toitumisvaldkonna üks ülesehitaja ja väljakujundaja. Olukorras, kus aastakümneid puudus Eestis toitumisealase akadeemilise hariduse saamise võimalus, on tema panus kahe distsipliini, toiduteaduse ja terviseteaduse, lähendamisel olnud märkimisväärne.

Teist korda anti välja **TAI elutööpreemia**. Selle pälvis vanemteadur **Helle-Mai Loit**, kes on TAI-s töötanud 45 aastat. Dr Loit alustas oma tööd Eksperimentaalse ja Kliinilise Meditsiini Instituudis pärast 8-aastast tööd praktilise kopsuarstina, astudes kliinilisse ordinatuuri kopsuhaiguste erialal. Sellest ajast on ta töötanud noorem- ja vanemteadurina ning osakonna juhatajana. Alguses pulmonoloogia osakonnas ja TAI moodustamisel 2004. aastal krooniliste haiguste osakonna juhatajana. Dr Loit on paljude teadusartiklite, samuti praktiliste arstidele mõeldud pulmonoloogia-alaste trükiste autor. Ta oli üks kahest „Tervise ABC“ uue trüki toimetajast. Märkimisväärne on tema ühiskondlik ja pikaajaline erialaline töö kopsuarstide seltsis, samuti pulmonoloogia residentuuri vastuvõtu- ja atesteerimiskomisjonides.

Aastast 2018 tunnustame **staažimärgiga** neid, kes on TAI-s töötanud 10 või enam aastat. Vastavalt staažile on märke nelja sorti: hõbedast (10–14 aastat TAI-s), ülekullatud hõbedast (15–19 aastat), ülekullatud ja emailitud hõbedast (20 aastat ja enam) ning kullast rinnamärk elutöö eest. Mullu sai staažimärgi 10 töötajat. 15-aastat TAI-s täitis Terje Heinal ja Aljona Kurbatoval ning 10 aastat Madis Vurmal, Riina Paalil, Natalja Gluškoval, Eha Nurgal, Tatiana Kuznetsoval, Karin Streimannil, Merike Orgul ja Maris Jakobsonil.

Aasta lõpus tunnustati **aasta silmapaistvamaid tegusid ja inimesi**. Nende hääletusel osales 100 töötajat.

- **TAI aasta tegu 2019** oli **positiivse vanemluse kampaania „Hoolitse ka enda vajaduste eest, et olla rõõmsam lapsevanem“**. Kampaania eesmärk oli juhtida vanemate

tähelepanu enda vajaduste eest hoolitsemise olulisusele. Lapsevanema kui täiskasvanu kohus on õppida oma n-ö tassi täitma ja akusid laadima ning hoida oma paarisuhet. Siis jaksab vanem ka lapse jaoks kohal ja olemas olla, jagada lapsele piisavalt armastust ja tuge

- **TAI aasta tiim 2019: narkomaania ja nakkushaiguste ennetamise keskus**
- **TAI aasta juht 2019:** registrite osakonna juhataja **Piret Viiklepp**

Siseminister Katri Raik tunnustas ja tänas tervise ja heaolu edendamise keskuse juhti **Tiia Pertelit**. Tiia sai ministri tänukirja pühendunud ja tulemusliku töö eest turvalisuse ja rahvatervise valdkondade koostöö ja võrgustikutöö edendamise ning laste ja noorte valdkonnas ennetustegevusse panustamise eest.

Põhja prefekt Kristjan Jaani andis narkomaania ja nakkushaiguste ennetamise keskuse spetsialist **Marin Vaherile** tänukirja silmapaistvate teenete eest Politsei- ja Piirivalveameti ees. Marin koordineerib narkootikume tarvitavatele inimestele suunatud tugiisiku programmi SÜTIK ja kanepitarvitajatele mõeldud lühinõustamise programmi VALIK. Mõlema programmi raames on politseil võimalik suunata narkootikume tarvitav inimene sotsiaalprogrammi.

TAI-le anti üle tunnistus, mis kinnitab, et kuulume **meditsiinivaldkonnas 10 atraktiivseima organisatsiooni** hulka. Kümnendat korda peetud atraktiivsete tööandjate päeva korraldasid tööandja brändingu agentuur Instar ja Eesti Personalijuhtimise Ühing PARE.

2019. aastal viidi ellu **TAI juhtide arenguprogramm**, mille eesmärk oli juhtide juhtimisoskuste ja -kogemuste jagamine, värskendamine ja tõstmine ning ühise aluse ja mõtteviisi loomine. Programm kestis 10 päeva ning kokku omandati 94 akadeemilise kontakttunni mahus materjali. Käsitleti aastavestluste läbiviimist, juhtimisstiili ja juhi oskuseid, emotsioonide juhtimist kuulamise kaudu, muudatuste juhtimist, võrgustikutööd, avalikku esinemist, kaasamist, koosolekute juhtimist, keeruliste olukordade lahendamist, *coachingu* põhimõtteid, tunnustamist, enesemotiveerimist ja -arengut.

Aasta lõpus viidi **töötajate** seas läbi **rahulolu-uuring**. Selle eesmärk oli kaardistada töötajate rahulolu organisatsiooni sisekliima, infovahetuse, juhtimise, töökoormuse, töötajate väärtustamise, organisatsiooni maine, isikliku tööalase motivatsiooni ning arenguvõimalustega. Laiem eesmärk oli koguda infot, kuidas muuta instituudi keskkonda töötajasõbralikumaks ja sisekommunikatsiooni eesmärgipärasemaks. Uuringu viis sarnaselt eelnevatele aastatele läbi kommunikatsiooniagentuur Vaikus koos andmekogumisetevõttega Norstat. Veebiküsitlusele vastas kokku 124 töötajat (72% küsimustiku saanutest). Järgnevalt on toodud peamised tulemused (hinnangud anti skaalal 1–7).

- **Organisatsiooni infoedastus.** Olulisi muudatusi võrreldes 2018. aastaga keskmistes hinnangutes infoliikumisele ei olnud. Erandiks oli hinnang **TAI edukusele eesmärkide täitmisel, mis kasvas 4,8-lt 5,4-le**. Keskmise hinnangu edastatud info selgusele oli 5,4, info vajalikkusele 5,6, info edastuse kiirusele 5,1 ja info piisavusele 5,1. Keskmise hinnangu osakondade vahelisele infoliikumisele oli 3,7. Keskmise hinnangu teadlikkusele TAI eesmärkidest oli 5,7.
- Võrreldes eelmise aastaga hindasid töötajad oluliselt kõrgemalt seda, kui võrd **vahetu juht neile tähelepanu pöörab** (+0,5 punkti). Teistes **juhtimist** puudutanud küsimustes jäid muutused väiksemaks, kuid olid alati positiivsed. Kokkuvõttes olid hinnangud viimase kolme aasta kõrgeimad.
- **Rahulolu TAI juhtimisega** hinnati 5,3 punktiga, mis on 2018. aastaga 0,3 punkti võrra paranenud. Oluline paranemine oli toimunud juhtide avatuses ja juhi poolt töötajatele tähelepanu pööramisel, mida hinnati 5,9 punktiga (0,5 punkti kõrgemalt kui 2018. aastal). Samuti tundsid töötajad veidi enam, et neid väärtustatakse.

- **Rahulolu töö ja töötasuga.** Keskmine hinnang rahulolule tööga TAI-s oli 5,3 ning tõus 2018. aastaga võrreldes 0,1 punkti. Viimase kuue kuuga oli rahulolu tööga jäänud samaks 52% vastajatest, kasvanud 14% ja kahanenud 27% vastajatest. Keskmine hinnang **rahulolule töötasuga** oli 4,5. Töötasuga rahulolu oli 2018. aastaga võrreldes kasvanud 0,7 punkti, kuid võrreldes 2017. aastaga on muutus 0,1 punkti.
- Keskmine hinnang **töös uute teadmiste ja oskuste omandamisele** oli 5,6. Võrreldes möödunud aastaga oli see samal tasemel. Keskmine hinnang TAI-s töötamisele kui **erialase arengu toetamisele** oli 5,2 (samal tasemel, mis aastal 2018).

Teadus- ja õppetöö

2019. aastal oli töös kaks Haridus- ja Teadusministeeriumi sihtasutuse Eesti Teadusagentuur rahastatud institutsionaalse uurimistoetuse teemat:

- IUT42-1: „Zoonootilised ja hepatotroopsed patogeenid Eestis: uued ja vanemad emergeeruvad nakkused ning nende mõju rahvastiku tervisele“ (2015–2020) – vastutav täitja Irina Golovljova
- IUT42-2: „Perekondlik agregatsioon, toitumisharjumused ja krooniliste haiguste longituudsed riskitegurite muutused ning riskeeriva tervisekäitumise mõjud“ (2015–2020) – vastutav täitja Toomas Veidebaum (kaks alateemat)

Muudest rahastamisallikatest (eelkõige SoM) oli töös 49 uuringut. Paljud uuringud toimusid koostöös kohalike ja rahvusvaheliste partneritega.

Rahvastiku tervise hindamiseks, rahvatervishoiu poliitikate kujundamiseks ja arengukavade tulemuslikkuse hindamiseks teeb TAI erinevaid regulaarseid rahvastikupõhiseid tervisekäitumise uuringuid. Möödunud aastal toimus neli suuremat uuringut.

- **Laste ülekaalu hindamise uuring** (Childhood Obesity Surveillance Initiative ehk COSI). Seekord olid lisaks I klasside õpilastele uuringusse kaasatud ka IV klasside õpilased, et hinnata nende kasvu kolme aasta möödumisel. Lisaks koolide küsimustikule koguti täiendavat teavet ka lapsevanematelt.
- **Eesti täiskasvanud elanike uimastite tarvitamise uuring**. Esimest korda tehtud põhjalik, vaid uimastitele keskenduv kogu rahvastiku (16–64-aastaste seas) küsitlusuuring
- **Euroopa koolinoorte alkoholi ja teiste uimastite tarvitamise uuring** tehti seitsmendat korda (I kord oli 1995. a) ning seda 15–16-aastaste kooliõpilaste seas.
- **Koolinoorte tervisekäitumise uuringu (HBSC) Eesti 2018. aasta tulemused** avaldati tabelraamatuna, TAI tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaasis ning ülevaatliku flaiarina „Noorte tervis 2014 ja 2018“. Tegemist on üle-euroopalise uuringuga, mida Eestis korraldati seitsmendat korda.

Alates 2018. aastast viib TAI koostöös TÜ Geenivaramuga ellu **geenidoonorite värbamise projekti**. 2018. aastal värvati 105 278 ning 2019. aastal 52 414 geenidoonorit. 2019. aastast juhib TAI personaalmeditsiini rakendamise projekti Eestis, mida rahastatakse perioodil 2019–2022 Euroopa regionaalarengu fondist. Projekti rakendusasutus on SoM, rakendusüksus Riigi Tugiteenuste Keskus ning toetuse saaja TAI. Projekti viiakse ellu kolme põhipartneriga – Eesti Haigekassa, Tervise ja Heaolu Infosüsteemide Keskus ja TÜ.

Projekti eesmärk on personaal-mediitsiini jätkusuutlik arendamine ja rakendamine tervishoiuvaldkonnas. Tervisetehnoloogiate arendamise käigus keskendutakse personaal-mediitsiini innovaatiliste lahenduste loomisele ja juurutamisele eesmärgiga teha tervishoiutöötajatele kättesaadavaks lisatööriist inimestele parema tervishoiuteenuse osutamiseks ja rahvatervise edendamiseks. Projekti tulemusel luuakse IT-lahendus, mis võimaldab haiguste ennetamiseks ning efektiivsemaks raviks võtta patsiendi nõusolekul kasutusele geneetilise eelsoodumuse info ja anda selle alusel soovitusi. 2022. aastaks valmivad kolm rakendust: automaatsed farmakogeneetilised soovitusel digiresepti väljakirjutamisel, polügeensel riskiskooril põhineva rinnavähi varajase avastamise lahendus ja südame-veresoonkonnahaiguste ennetamise lahendus perearsti töölaual.

Publikatsioonid

TAI töötajad avaldasid 2019. aastal kokku 98 publikatsiooni, neist 62 olid 1.1. kategooria publikatsioonid (lisa 1). Kolmeteistkümnel 1.1 kategooria artiklil oli esimeseks autoriks TAI töötaja.

Ühe akadeemilise töötaja (juhtiv- ja vanemteadurid ning teadurid) kohta avaldati 2019. aastal keskmiselt 2,8 kõrgetasemelist teaduspublikatsiooni (1.1., 1.2. ja 1.3.), 2018. aastal 2,1 ja 2017. aastal 4,1. Publitseerimisaktiivsust võib pidada igati heaks.

Tabel 2. Publikatsioonide arv ETIS-e alusel 2017–2019

Publikatsioon	Klassifikaator*	2017	2018	2019
Ajakirjaartikkel	1.1.	73	59	62
	1.2.	3	6	1
	1.3.	2	3	9
Raamat või monograafia	2.1.	0	1	0
	2.3.	1	0	0
	2.5.	6	17	12
Kogumiku artikkel, peatükk raamatus või kogumikus	3.1.	0	1	2
	3.2.	1	2	1
	3.4.	0	1	0
	3.5.	2	0	1
Publitseeritud konverentsiteesid	5.1.	3	1	0
	5.2.	13	9	5
Muud publikatsioonid	6.3.	2	0	2
	6.4.	0	0	0
	6.6.	4	6	1
	6.7.	1	2	1
	6.8.	1	1	1
KOKKU		112	109	98

* Klassifikatsiooni kirjeldus: <https://www.etis.ee/Portal/Classifiers/Details/81e52bde-a1a1-490a-a9c4-2df9f3fc3a70>.

Juhendamised

TAI 17 töötajat olid kokku üheksa doktorandi ja 27 magistrandi juhendajad või kaasjuhendajad (peamiselt TÜ-s ja Tallinna Tehnikaülikoolis (TTÜ)). TAI töötajate juhendamisel kaitsti 2019. aastal üheksa magistritööd ning 33 bakalaureuse-, diplom- või muud tööd.

Õppetöö

TAI töötajad õpetasid 2019. aastal Eesti eri kõrgkoolides (TTÜ, TÜ, Tallinna Tervishoiu Kõrgkool ja Tallinna Ülikool) nii bakalaureuse-, magistri- kui ka doktoriõppes. Kokku viisid 17 TAI töötajat läbi õppetööd 28 kursusel.

Arendustöö

TAI tegeleb tervise edendamise ja haiguste ennetamise valdkonnas eri teemadega (mis kuuluvad rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 alla). Järgnevalt lühiülevaade valdkondadest ja peamistest 2019. aasta arendustegevustest. Iga valdkonna meediakampaaniad, trükised ja koolitused on välja toodud eraldi vastavate peatükkide all.

Alkoholi liigtarvitamise ennetamine

Eestis tarvitab alkoholi umbes 83% täiskasvanud rahvastikust. 2018. aastal tarvitati täiskasvanud inimese kohta 10,1 liitrit absoluutalkoholi (1). Hinnanguliselt on kõikidest alkoholitarvitajatest üks kolmandik alkoholi liigtarvitajad, kelle seas on ligi 60 000 inimest, kes on alkoholist sõltuvuses (2). 2018. aastal suri otseselt alkoholiga seotud haiguste tagajärjel 495 inimest (TAI surma põhjuste register). Joobes olles hukkus liiklusõnnetuste, tuleõnnetuste, uppumiste, kukkumiste ja alajahtumiste tagajärjel kokku 127 inimest (1).

TAI viib alkoholitarvitamise ennetamiseks ja liigtarvitamise vähendamiseks läbi mitmesuguseid tegevusi, sealhulgas pakutakse programmi „Kainem ja tervem Eesti“ raames alkoholitarvitamise häire ravi teenuseid eriarstiabis (2019. aastal 3266 inimesele) ja alkoholi liigtarvitamise varajase avastamise teenust üldarstiabis (2019. aastal 5543 inimesele). Alates 2016. aastast on alkoholi varajase avastamise ja lühisekkumise koolitusel osalenud perearste ja -õdesid 374 nimistust (48% kõigist nimistutest).

HIV-i ennetamine

2019. aastal diagnoositi Eestis 178 uut HIV-i juhtu (13,4 juhtu 100 000 inimese kohta). Viimasel viiel aastal on uute juhtude arv mõnevõrra vähenenud (2014. aastal diagnoositi 24,6 juhtu 100 000 inimese kohta). Uute juhtude arv on eelkõige langenud laste ja noorte seas – alaealiste seas ei olnud 2019. aastal ühtegi uut juhtu. Narkootikumide süstimisel nakatus 9% ja homoseksuaalsel teel 7% (3).

Peamised HIV-i ennetamise valdkonnas koordineeritud tegevused 2019. aastal

- Kahjude vähendamise teenuse osutamine narkootikumide süstivatele inimestele, millel oli korduvkülastajaid 3672. Teenuseid külastati 92 297 korral ning kokku jagati 1 629 477 puhast süstalt ja nõela.
- Oktoobris alustas apteegipõhist kahjude vähendamise teenust Terve Pere Apteek OÜ-le kuuluv Apotheka Raekoja Apteek Tartus. Kahe ja poole kuu jooksul toimus 142 külastust, välja jagati 2278 süstalt.
- HIV-testimise ja nõustamise kabinettides testiti 9652 inimest. Alates oktoobrist 2019 hakati riskirühmadesse kuuluvatele inimestele pakkuma HIV-kiirteste koduseks kasutamiseks. Seda tehti 106 korral. Neid teste on võimalik saada kahjude vähendamise keskustes, opioid-sõltuvuse asendusravi keskustes ja prostitutsiooni kaasatutele suunatud nõustamiskeskustes.
- HIV-i nakatunute juhtumikorralduse raames toimus neljas haiglas 14 267 õe, 2311 sotsiaaltöötaja ja 3323 psühholoogi nõustamist. Kogemusnõustamisi toimus kahes haiglas kokku 660.

Laste ja noorte tervise edendamine

Lasteaedade ja koolide tervisedenduse koordineerimine toimus 17 paikkonnas (maakondades ja omavalitsustes). Koordinaatorid juhendasid tervise ja heaolu edendamise valdkonnas 177 haridusasutust, mis moodustab 17% nende asutuste üldarvust (1021). Tervist edendavate haridusasutuste võrgustikku kuulub aasta lõpu seisuga 509 liiget, sh 300 lasteaeda ja 209 kooli.

VEPA käitumisoskuste mäng ennetab õpilaste käitumisprobleemide teket või süvenemist. VEPA-t rakendavad 2019/2020. õppeaastal 83 kooli ja programmiga alustas 185 õpetajat. VEPA jätkusuutlikkuse kindlustamiseks alustati koostöö piloteerimist nelja kohaliku omavalitsusega (kokku 11 kooli osas). Koostöös Emili Kooliga piloteeritakse 2019/2020. õppeaastal ka koolipõhist VEPA metoodika koolitust. Jätkati koolipõhise mentorlussüsteemi arendamist ja laiendamist, kaasates kokkuvõttes programmi üle 50 mentori. Kokku on VEPA jõudnud enam kui 130-sse kooli ning VEPA-ga on tutvunud üle 7700 õpilase.

Diabeeti põdevate laste toimetuleku suurendamiseks toimus personali nõustamine 18 erinevas haridusasutuses ja toetati 19 diabeediga last vanuses 2–18 aastat.

Jätkati õpetajaraamatu „Laste toiduteadlikkuse ja söömisharjumuste kujundamine“ koostamist ning 2020. aastal jätkatakse selle kujundamise ja trükkimisega. Seksuaalhariduse valdkonnas toodeti ja avaldati kaheksa lühivideot teemal „Lapse keha- ja tundeõpetus“.

Uimastiennetusvaldkonnas toetati Politsei- ja Piirivalveametit arendusseminaride läbiviimisel noorsoo- ja piirkonnapolitseinike seas, et mõtestada läbi nende roll uimastiennetuses. Viisime läbi üle-eestilise testostlemise hindamiseks alkoholi kättesaadavust noortele jaekaubanduses ja toitlustusasutustes. Testostlemise raport valmib 2020. aasta esimeses kvartalis.

Narkomaania ennetamine

Eestis on endiselt probleemiks nii noorte kui täiskasvanute seas narkootikumide tarvitamine. 2018. aasta Eesti täiskasvanud rahvastiku uimastite tarvitamise uuringu järgi oli veerand (25%) 16–64-aastastest tarvitanud elu jooksul mõnda narkootilist ainet, 7% viimasel aastal ja 3% viimasel kuul. Narkootiliste ainete tarvitamine elu jooksul on sagedasem meeste kui naiste hulgas (32% vs 25%) (4).

2018. aasta HBSC uuringu põhjal on 15-aastaste kooliõpilaste kanepitarvitamine vähenenud – siis oli seda elu jooksul tarvitanud 17%, samas 2014. aastal 24% (5). Narkootikumide süstivaid inimesi oli 2015. aasta andmetele tuginedes hinnanguliselt 8600 (6). Kõige levinumad tarvitavad ained olid fentanüül, selle analoogid ja amfetamiin (7, 8).

Vahemikus 1999–2017 on Eestis narkootikumide üledoosi tõttu surnud kokku 1639 inimest. Võrreldes 2018. aastaga langesid mullu narkootikumide üledoosiga seotud surmad veelgi. Kui 2018. aastal oli surmajuhtumeid 34, siis 2019. aastal 26 (2017. aastal aga 110 surmajuhtumilt) (9, Eesti Kohtueksperdiisi Instituudi esialgsed andmed).

Narkoturul toimusid muudatused. Fentanüüli asemel tarvitatakse süstimisel enam katinoone (nn vannisoolad sh α -PVP) ja amfetamiini, mille süstimissagedus on väiksem. Tegemist on kesknärvisüsteemi stimuleerivate ainetega, mille tarvitamisega kaasnevad tõsised terviseprobleemid, kuid surmaga lõppeva üledoosi risk on madalam kui fentanüülide tarvitamisel. Sellest tulenevalt oli möödunud aastal üheks prioriteetseks tegevussuunaks kahjude vähendamise ja ravi teenuste ümberkujundamine, et pakkuda stimulantide tarvitajatele just neile sobivat abi.

Alguse said regulaarsed valdkondadeüleised asekanterite ja ametnike ennetusteemalised kohtumised, mis jätkuvad 2020. aastal. Nende eesmärk on ühtsete põhimõtete kokkuleppimine ennetustegevuste planeerimisel, elluviimisel ja hindamisel. Selle raames koostas TAI esmase ülevaate Eestis rakendatavate või rakendatud käitumuslike ja vaimse tervise probleeme ennetavate universaalsete ja valikuliste programmide tulemuslikkusest.

Peamised narkomaania valdkonnas koordineeritud tegevused 2019. aastal

- Koostöös Viljandi Haiglaga käivitati raviprogrammid kanepist sõltuvuses (kestvusega kuni üks kuu) või stimulantidest sõltuvuses olevatele inimestele (kestvusega 4–6 kuud).
- Märtsis avas Ida-Viru Keskhaigla koosseisus üksed sõltuvusprobleemidega noorukite ravikeskus „Torujõe noortekodu“. See on esimene omalaadne vabatahtlik sõltuvusraviteenus, mille eesmärk on motiveerida ning toetada noorukit sõltuvusainetest loobumisel, vaimse ja füüsilise tervise taastamisel, käitumisprobleemide vähendamisel, eale vastavate sotsiaalsete oskuste omandamisel ja arendamisel ning täisväärtuslikku elu- ja õpikeskkonda integreerumisel. Mitteopiaatset sõltuvusravi sai 235 täiskasvanut, opioidsõltuvuse asendusravi 854 inimest ja statsionaarset narkomaania rehabilitatsiooni 241 täiskasvanut ja 10 last.
- Sõltuvushäiretega laste ja noorukite ning nende vanemate nõustamisteenuse raames toimus 60 grupi-teraapia kohtumist, 771 telefoninõustamist, 490 pereteraapia kohtumist.
- Nõustamise, kuidas kasutada naloksooni üledoosidest põhjustatud surmade ennetamiseks, läbis 589 inimest. Naloksooni väljastati (sh korduvalt) 195 korral, naloksooni kasutati elu päästmiseks 113 korral.
- Rehabilitatsiooni järel on võimalik täisealistel saada järelteenust Tallinnas, Jõhvis ja Narvas. Sotsiaaltöötaja individuaalnõustamiste arv oli mullu 1707, psühholoogi individuaalnõustamiste arv 1394, individuaalsete kogemusnõustamiste arv 1729, psühholoogiliste grupinõustamiste arv 620 ning grupipõhiste kogemusnõustamiste arv 807.
- Kanepitarvitajatele suunatud nõustamisprogrammi VALIK läbis 110 inimest. Projekt on ellu kutsutud selleks, et politseil oleks võimalik karistuse asemel suunata klient sotsiaalprogrammi. See on Eestis seni ainulaadne ja esimene täiskasvanud kannabinoide tarvitajatele suunatud lühisekkumine, mille jätkumise vajalikkust näitab kannabinoide tarvitavate noorte ja täiskasvanute arv Eestis.
- Programm SÜTIK (tugiisiku teenus narkootikumide tarvitavatele inimestele) laienes koostöös Ida-Prefektuuriga Ida-Virumaale. Programmi klientide arv oli kokku 308.

Tervise edendamine paikkonnas ja töökohal

Jätkus maakondlike võrgustike arendustöö ja nõustamine. Regulaarselt toimusid arendus-seminarid, supervisioonid ja koolitused maakonna arendusorganisatsioonide kontaktisikutele. Nende peamine fookus oli uimastiennetusel. Kogu aasta vältel toimus tervise- ja heaoluprofiili e-keskkonna arendamine.

Töökohtadel tervisedenduse toetamiseks viidi läbi kümme tervisekalendri teemakuud. TAI alustas selle traditsiooniga 2016. aastal. See on mõeldud abiks tööandjate tervist toetavatele tegevustele – TAI pakub igal kuul neile temaatilisi materjale ja teavet. Tervisekalendris on üheksa kuud jaotatud eri terviseteemade vahel. Teemade jaotus lähtub aastarütmi terviseriskide, tervisetähtpäevade ja TAI korraldatavate traditsiooniliste kampaaniate toimumise ajast. Tervisekuul osalemise ulatuse ja viisid saab iga organisatsioon ise valida. Selleks võib olla töötajate põhjalikum teavitamine, neile aktiivse osalemise võimaluste pakkumine, uute oskuste õpetamine, heade kogemuste jagamine või muu tervist toetav tegevus.

Lisaks toimusid tööandjatele temaatilised koolitused ja tervist edendavate töökohtade kogemusseminarid. Mentorid külastasid 25 ettevõtet. Töökoha tervisedenduse osas viidi läbi uuring, mille tulemused avalikustatakse 2020. aastal.

Tasakaalustatud toitumise edendamine

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmetel on Eestis ülekaalulisi (KMI 25–29,9) mehi 40% ja naisi 26%. Rasvunuid (kaaluindeks ≥ 30) oli meeste seas 21% ja naiste seas 18%. Endiselt on probleemiks vähene puu- ja köögiviljade ning soovituslikust suurem lihatoodete ja magusa söömine (10). HBSC andmetel on 11-, 13- ja 15-aastaste hulgas ülekaalulisi 17%, (21% poisse ja 14% tüdrukuid). Rasvunuid oli noorte hulgas 3% (5).

Samas on Maailma Terviseorganisatsiooni soovitudele vastaval määral kehaliselt aktiivseid vaid 16% koolinoortest (17% poisse ja 14% tüdrukuid). Kuigi poisid on kehaliselt aktiivsemad kui samaealised tüdrukud, on võrreldes 2014. aasta uuringuga poiste kehaline aktiivsus oluliselt langenud (21% vs 17%). Nädalas vähemalt 2–3 korda kehaliselt aktiivseid noori on 37% ja üldse pole aktiivsed 4% noortest. Siin poiste ja tüdrukute vahel erinevust pole (5). Täiskasvanute hulgas on neid, kes harrastavad tervisesporti 2–3 korda nädalas 40%, kuid tervisesporti ei harrasta üldse veerand (25%) täiskasvanutest (10).

Möödunud aastal koostati juhend lasteasutuste puhvetites müüdavale toidule ja müügi-automatidele. Juhend põhineb Eesti toitumissoovitustel. Selle eesmärk on abistada lasteasutuse pidajaid, et hinnata nende asutuste puhvetites ja müügi-automatides pakutava toidu sobivust lastele ja muuta valikud rohkem tervist toetavaks.

Kokku pandi ka lasteaiapäetajatele mõeldud toitumisalane meetodiline juhend. Koostöös Eesti Tervisedenduse Ühinguga korraldati toitumisoostaja kutse taastõendamise eksam, mida uuendas üks toitumisoostaja.

Tubakatarvitamise vähendamine

Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuringu andmetel on igapäevasuitsetajate osakaal täiskasvanute hulgas 17% (2016. aastal 21%) (10, 11). Meeste seas on igapäevasuitsetajaid 23% ja naistest 13%. Juhusuitsetajaid on keskmiselt 8%. Kõige rohkem esineb juhusuitsetamist noorte täiskasvanute seas (16–34-aastased) (9).

E-sigaretti tarvitab iga päev keskmiselt 2% täiskasvanutest. Kõige rohkem teevad seda mehed vanuses 25–34 aastat – 6% (10). E-sigaretti on proovinud 30% 11–15-aastastest kooliõpilastest (5).

Alates 2019. aasta algusest rahastatakse tubakast loobumise nõustamise teenust Eesti Haigekassa kaudu. Teenus on endiselt kättesaadav nii ravikindlustusega kui ravikindlustusega hõlmatavate inimestele. Teenust osutati kokku 373 inimesele 1551 vastuvõtu käigus. Teenust saanud inimeste arv vähenes võrreldes 2018. aastaga ligi viis korda, mis oli põhjustatud üleminekuperioodist. Kuigi tubakast loobumise nõustamise teenust TAI enam ei rahasta ega korralda, jätkasime nõustajakoolituste läbiviimist tervishoiutöötajatele ja apteekritele. TAI osales ka tubakast loobumise sekkumiste kulutõhususe hindamises.

Tuberkuloositõrje

Tuberkuloosi (TB) haigestumine on Eestis langenud alates 2001. aastast. Esialgsetel andmetel registreeriti 2019. aastal 152 TB-juhtu (11,5 juhtu 100 000 inimese kohta), mis on viis juhtu

rohkem kui 2018. aastal. Mullu registreeritud TB-juhtudest 127 olid esmasjuhud, 22 olid TB-retsidiivid ja kolm muud korduvravi juhtu. Registreeriti 27 multiravimresistentset (MDR) TB-juhtu, neist 17 esmasjuhtu. Registreeriti ka 17 HIV-positiivset TB-juhtu, neist 11 esmasjuhtu ja kuus TB-retsidiivjuhtu (12).

Peamised tuberkuloositõrje valdkonnas koordineeritud tegevused 2019. aastal

- Patsiendikeskne tuberkuloosi otseselt kontrollitav ravi (OKR) koos kaasuvate haiguste diagnostika ja raviga (HIV-testimine ja ravi, sõltuvushaiguste ravi): ambulatoorseid OKR-visitite oli kokku 13 500, sh üle 700 koduvisiidi ja üle 600 sotsiaalse nõustamisvisiidi.
- Järjepidev personali koolitus ja konsulteerimine ravikonsiiliumide ja supervisioonide käigus. Toimus üheksa MDR-TB ravijärelevalve konsiiliumi väljasõiduistungit eri raviasutustesse, mille käigus vaadati läbi ja konsulteeriti 265 ravijuhtu. Kolmes konsiiliumis osales ka nakkushaiguste konsultant ning konsulteeriti kõiki kaksikdiagnoosiga HIV-positiivsete TB-haigete TB-ravi, antiretroviirusravi ning vajadusel sõltuvus- ja muude kaasuvate haiguste ravi. MDR-TB ravis kasutatakse kõige ajakohasemaid ja Maailma Terviseorganisatsiooni soovitatud raviskeeme, sh uue põlvkonna MDR-TB ravimeid.

Vanemahariduse edendamine

Vanemlusprogrammi "Imelised aastad" laiendati koostöös 52 kohaliku omavalitsuse ning kolme laste ja noorte vaimse tervise keskusega märkimisväärselt. Üle Eesti toimus kokku 94 vanemlusprogrammi gruppi lapsevanematele. Tegemist on koolitusprogrammiga, mille eesmärk on aidata lapsevanematel arendada tõhusaid toimetulekustrateegiaid laste käitumisprobleemide ja arenguküsimustega toimetulekuks ning probleemide ennetamiseks.

Viidi läbi järjekordne „Imelised aastad“ uute grupijuhtide väljaõpe, mille lõpetas 21 grupijuhti. Kokku kuulub 2019. a. lõpu seisuga vanemlusprogrammi grupijuhtide võrgustikku 97 liiget. Grupijuhtidele korraldati koostöös programmi arendajaga seitse supervisioonipäeva, millest üks oli fookusega *peer coachidele* (kolleegide *coachid* ehk kolleegide arengunõustamise- ja juhendamiskoolituse läbiviijad). 2019. aasta lõpuks oli kokku neli *peer coachi*, kellest üks omandas ka *peer coachi* sertifikaadi. Teised kolm on seritifitseerimise protsessis. Lisaks supervisioonidele viidi läbi kolm kovisioonipäeva grupijuhtidele.

Vähktõve ennetus ja sõeluuringud

2017. aastal diagnoositi kokku 8788 vähi esmasjuhtu, neist 60% 65-aastastel ja vanematel inimestel. Kõige sagedamini esines naha mittermelanoomi, eesnäärmevähki, käär- ja pärasoolevähki ning kopsuvähki. Vähi esmasjuhtude arv Eestis on aja jooksul suurenenud, selle peamiseks põhjuseks on oodatava eluea pikenemine. Viie aasta suhteline elulemus on enamiku paikmete puhul märkimisväärselt paranenud, kuid osade paikmete puhul püsib mahajäämus Euroopa parima elulemusega riikidest, peamiselt hilise avastamise tõttu (14).

2019. aastal saadeti:

- 85 630 rinnavähi sõeluuringu kutset. Kutsetega oli hõlmatud 93% ravikindlustatud sõeluuringule kutsutavatest
- 50 513 emakakaelavähi sõeluuringu kutset (kutsetega hõlmatud 88%)
- 54 792 jämesoolevähki sõeluuringu kutset (kutsetega hõlmatud 85%)

TAI toetas kolme MTÜ Eesti Vähiliidu tegevust:

- koolituste läbiviimist vähihaigetele ja nende tugiisikutele, koolitusi vähipatsientide maakondlikes ühingutes ning tervise- ja koolituslaagri toimumist (vastavalt koolitusplaanile)
- ennetuskampaaniaid ja teavitustegevusi (emakakaalavähi ennetamise nädal, ülemaailmne vähi vastu võitlemise päev, nahavähi võitlemise nädal koos telekampaaniaga, rinnavähi vastu võitlemise ja teadlikkuse tõstmise kuu koos söeluuringut tutvustava teleklipiga, meeste tervise nädal, rinna tervise päev)
- vähihaigete nõuandetelefoni 800 2233 töö jätkumist, foorumi ning kodulehe cancer.ee haldamist

TAI rahastab ka TÜ Kliinikumi ja AS Mammograafi mammograafiabusside tegevust rinnavähi söeluuringute kättesaadavuse parandamiseks väljaspool suuremaid keskusi.

Riiklikud arengukavad, strateegiad ja seadusloome

2019. aastal osalesid TAI töötajad mitmete riiklike **strateegiate, arengukavade ja muude oluliste dokumentide koostamisel**. Näiteks:

- rahvastiku tervise arengukava 2020–2030
- haridus- ja teadusstrateegia 2035
- noortestrategie 2035
- ravijuhend „HIV-infektsiooni kokkupuute-eelne ja -järgne profülaktika ning HIV-positiivsete isikute ravi“
- ravijuhend „Ülekaalulise või rasvunud patsiendi käsitus esmatasandil“
- Põhjamaade toitumissoovituste uuendamine
- isikuandmete kaitse seaduse rakendamisseaduse ja rahvatervise seaduse muudatustest tulenevalt töötati välja TAI meditsiiniregistrite uued põhimäärused

Rahvusvahelised projektid ja koostöö

Lisaks rahvastiku tervise arengukava 2009–2020 tegevustele oli töös mitu **rahvusvahelist arendusprojekti**.

- **ASAP-Koolitused: ennetuse tõhustamine Euroopas, mis põhineb ennetus-süsteemide analüüsil ja koolitustel** (Building effective drug prevention results across Europe, based on prevention systems analysis and widespread professional training – ASAP-Training) (2019–2020)
  - Projekti raames kaardistati olulisemad uimastiennetusvaldkonna sidusrühmad ning nende rollid ennetuses. Samuti koostati uimastiennetuse süsteemi analüüs. Selle põhjal valmivad 2020. aastal soovitud uimastiennetuse kvaliteedi tõstmiseks ja toimuvad vestlused olulisemate sidusrühmade esindajatega. Töötati välja koolitajate koolituse juhendmaterjal ja toimus esimene rahvusvaheline ennetusteemaline koolitajate koolitus (Lissabonis). Teine koolitus toimub 2020 Tallinnas. Algas koolitajate koolitajatele suunatud e-õppe koolitusmaterjalide väljatöötamine. Nende põhjal valmivad 2020 e-õppe materjalid ka koolitusel osalejatele.

- **COST Action Burden of Disease** – koostööprojekt tervisekaotuse (*burden of disease*) meetodikate ühtlustamiseks Euroopa riikide vahel (2019–2023)
  - Projekti eesmärk on ühtlustada Global Burden of Disease Study meetodikal põhinevad riiklikud lähenemised tervisekaotuse analüüsiks. Luuakse tervise riskitegurite hindamiskriteeriumite materjalid ning ühtlustatakse riskihindamise kriteeriumid. Samuti luuakse tööriistad tervisekaotuse indikaatorite integreerimise võimalustest tervishoiusüsteemide hindamiseks.
- **HA-REACT** – Euroopa Liidu ühisprogramm „HIV ja kaasuvate haiguste ennetamine ning kahjude vähendamine“ (Joint Action on HIV and Co-infection Prevention and Harm Reduction) (2015–2019)
  - Programmi üldine eesmärk on vähendada uute HIV-i, tuberkuloosi ja C-hepatiidi juhtude arvu Euroopa Liidus. Lisaks parandatakse nakkushaiguste testimise ja kahjude vähendamise teenuste kättesaadavust vanglates ja tervishoius üldisemalt. 2019. aastal korraldati narkootikumide tarvitavate inimestega kokkupuutuvatele spetsialistidele (vanglaametnikud, politsei, perearstid, apteekrid, kriminaalhooldajad jne) mitmeid koolitusi ja seminare. Avaldati ingliskeelne käsiraamat „Implementing integrated care models for people who inject drugs“ ning selle eestikeelne versioon „Koolitusjuhend kahjude vähendamise keskustele HIV ja C-hepatiidi viiruse testimise osutamiseks narkootikumide tarvitavate inimeste seas“.
- **InfAct-projekt** – Euroopa riikide koostööprojekt tervise infosüsteemi taristu tugevdamiseks (Joint Action on Health Information) (2018–2020)
  - Projekt koondab erinevaid töörühmi luues koostöövõrgustikke andmekogumisvahendite, -tööriistade ja -meetodikate rakendamise tuvastamiseks. Riiklike tervise infosüsteeme hinnatakse Maailma Terviseorganisatsiooni hindamisvahendite abil. Projekti lõppedes saavad riigid rahvusvaheliste ekspertide poolt koostatud tervise infosüsteemi taristu tugevdamise ettepanekute raporti.
- **INTEGRATE** – Euroopa Liidu ühisprogramm „HIV-i, viiruslike hepatiidide, tuberkuloosi ja seksuaalsel teel levivate infektsioonide ennetamise, testimise ja ravile suunamise strateegiate integreerimine Euroopas“ (Joint Action on integrating prevention, testing and linkage to care strategies across HIV, viral hepatitis, TB and STIs in Europe) (2017–2020)
  - TAI eesmärk on töötada koostöös teiste partneritega välja soovitud integreeritud teenuste käsitlemiseks riiklikes valdkondlikes strateegiates ning praktilised juhised integreeritud teenuste osutamiseks riiklike tervise- ja sotsiaalsüsteemide osana. Seejuures keskendutakse projektis alustatud pilottegevuste toetamisele. Eestis on selleks tegevuseks kogukonnapõhise HIV-testimise andmete integreerimine riikliku seiresüsteemiga.
- **JAHEE**– Euroopa Liidu ühisprogramm suurendamiseks eri ühiskonnagruppide vahel võrdsust tervises (Joint Action Health Equity Europe) (2018–2021)
  - Eestis koostatakse maakondadele tervise ebavõrdsuse hindamiseks juhend ning kahes maakonnas viiakse läbi arengudokumentide hindamine. Projektis osalevad 25 riigi esindajad.
- **STOP-projekt** – teadus ja tehnoloogia lapse ülekaalulisuse poliitikas (Science and Technology in childhood Obesity Policy) (2018–2022)
  - Projekt koondab mitmeid tervishoiu- ja toidusektori osapooli, et luua teaduslikult põhjendatud ja poliitiliselt asjakohased tõendid tegurite kohta, mis on andnud oma panuse lapse ülekaalulisuse levikule Euroopa riikides ning alternatiivsete poliitikavalikute mõju kohta. Projektis osaleb 24 asutust eri riikidest.

TAI töötajad esindavad Eestit ja TAI-d paljudes rahvusvahelistes tööühmades, sealhulgas:

- Council of Europe Pompidou Group
- East Europe and Central Asia Union of People Living with HIV (ECUO) Advisory Board
- ECDC Dublin Declaration Advisory Group
- ECDC HIV Network
- ECDC Tuberculosis Surveillance Network
- ECDC Vector-borne and Emerging Diseases
- EU High Level Group on Nutrition and Physical activity
- European Centre for Disease Control and Prevention (ECDC) HIV Coordination Committee
- European Food Information Resource (EuroFIR)
- European Network of Cancer Registries (ENCR)
- European network on reducing marketing pressure on children
- Expert Group on Reformulation (EU High Level Group on Nutrition and Physical activity)
- International Association of Cancer Registries (IACR)
- Network of WHO National TB Programme Managers of European Region
- Nordic Food Analysis Network
- OECD Health Care Quality and Outcomes tööühm
- OECD Health Care Statistics tööühm
- Scientific Network on Food Consumption Data
- The Council of European Union, The Horizontal Working Party on Drugs (HDG)
- Wolfheze Working Group on collaborative TB/HIV activities

Tervisestatistika, registrid ja andmebaasid

Terviseandmete kogumise ja analüüsiga tegelevad TAI-s tervisestatistika osakond ning kuus riiklikku meditsiiniregistrit ja andmekogu.

TAI registrid ja üksused edastavad Eesti andmeid ka rahvusvahelistesse andmebaasidesse (nt Eurostat, Maailma Terviseorganisatsioon, Euroopa Haiguste Ennetamise ja Tõrje Keskus, Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon, ÜRO AIDS-i programm, Euroopa Narkootikumide ja Narkomaania Seirekeskus) ja projektidesse (nt „Vähielulemus ja laste vähki haigestumus maailmas“).

Riiklikest meditsiiniregistritest ja andmekogudest tegutsevad TAI-s raseduse infosüsteem (RIS), surma põhjuste register (SPR), tuberkuloosiregister (TBR), vähiregister (VR), vähi sõeluuringute register (VSR) ja narkomaaniaravi andmekogu (NARIS).

Isikuandmete kaitse seaduse rakendamisseaduse ja rahvatervise seaduse muudatustest tulenevalt jõustusid alates 15. märtsist 2019 TAI meditsiiniregistrite põhimäärused ja seetõttu sai TAI möödunud aastal RIS-i, VR-i, TBR-i, VSR-i ja NARIS-e vastutavaks töötlejaks. Rahvatervise seaduse § 14 lõige 4 alusel kehtestati raseduse infosüsteemi põhimäärus ja senised meditsiiniline sünniregister ja raseduskatkestusandmekogu toodi ühise raseduse infosüsteemi põhimääruse alla.

Registrite kogutud andmed avaldati vastavalt avaldamiskalendrile tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaasis.

Peamised arendustegevused möödunud aastal:

- NARIS-e isikustamise jätkumine
- TAI isikustatud meditsiiniregistritest andmete väljastamise korra väljatöötamine
- e-surmasündmuse projekti raames elektroonilise andmeedastuse käivitamine alates juulist, andmed hakkasid laekuma novembris

Tervisestatistika osakonna põhiülesanne on regulaarselt koguda ja analüüsida tervisestatistikat, avaldada tulemused ja arendada meetodikaid. Andmed avaldatakse [vastavalt avaldamiskalendrile](#).

Andmeid kogutakse haigestumuse, tervishoiuteenuste kasutamise, ravi põhjuste ning tervishoiu ressursside kohta. Lisaks haldab osakond [tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaasi](#) (TSTUA), mis koondab tervisega seotud statistika ja erinevate uuringute tulemused.

TSTUA-l oli möödunud aastal 10 754 külastajat (4% vähem kui 2018. aastal) ja andmebaasi külastati tööpäevas keskmiselt 90 korda. Aruandeaastal esitati 102 andmepäringut, mida on eelneva aastaga võrreldes mõnevõrra vähem (2018. aastal 118).

Kokku avaldati aastaga 14 analüüsi, mh „Laste vigastused Eestis aastatel 2016–2018“ ja „Imikute rinnapiimaga toitmise statistika kvaliteediraport“. Koostatud raportite loetelu on toodud aruande lisas 1.

Jätkati tervise infosüsteemi andmete hõlmatuse ja kvaliteedi hindamisega, et tulevikus võtta need statistika tarbeks kasutusele. Alates aprillist toimus koostöös Statistikaametiga „Eesti Terviseuuring 2019“ andmete kogumine.

Täienduskoolitused

TAI pakub täienduskoolitusi, väljaõpet ja interviseid (kolleegidevaheline õpe). Peamised sihtrühmad on:

- koolide ja lasteasutuste töötajad
- lastekaitsetöötajad
- asendus-, pere- ja turvakodu töötajad
- hoolduspere vanemad, lapsendajad ja eestkostjad
- HIV-i, tuberkuloosi ja sõltuvuste valdkonna spetsialistid
- tervishoiutöötajad, sh apteekrid
- kohalike omavalitsuste töötajad, vanglateenistuse töötajad, politseiametnikud

2019. aastal täiendas TAI korraldatud **täienduskoolitusel** oma teadmisi ja oskusi üle 4000 õppi. Muu hulgas korraldati iga-aastased suvekoolid tervist edendavate lasteaedade ja koolide võrgustikele ning HIV-i, tuberkuloosi ja sõltuvuste valdkonna spetsialistidele.

Uutes ettevõtmistest viidi läbi pilootkoolitus teemal „**Seksuaalselt väärkoheldud ja/või inimkaubanduse ohvriks langenud laste märkamine ja toetamine**“ (viis moodulit ja üheksa koolituspäeva). Koostöös Sotsiaalministeeriumi võrdsuspoliitikate osakonnaga töötati välja koolitus „**Töö lapse ja perega, kus esineb lähisuhtevägivalda**“. Koos Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi osakonnaga kohandati eesti keelde laste sobimatu ja lubamatu seksuaalkäitumise hindamise ja sellele reageerimise juhendmaterjal „Lipusüsteem“. Seda on võimalik kasutada kõigil spetsialistidel, kes oma töös puutuvad kokku laste ja noortega. Lasteaedade personalile pakuti uut koolitust „**Koolieelses eas laste seksuaalkasvatus: keha-, tunde- ja turvalisusekasvatus**“.

Hoolekandeaasutustele valmis arenguprogrammi raames õppematerjalina 30-minutiline film „**Kuidas toetada dementsusega inimeste toimetulekut?**“, kus käsitletakse dementsus-sündroomi üldiselt, ergonoomikat, abivahendeid ja abitehnoloogiaid. Materjal aitab programmis osalenud asutustel edaspidi hõlpsamalt dementsuseteemalisi sisekoolitusi edasi korraldada.

Traditsiooniliselt korraldati **õppepäevad** TÜ peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituudi ning Tallinna Tervishoiu Kõrgkooli tudengitele, et tutvustada neile TAI tegevusi ja valdkondi.

Korraldati kolm **konverentsi**:

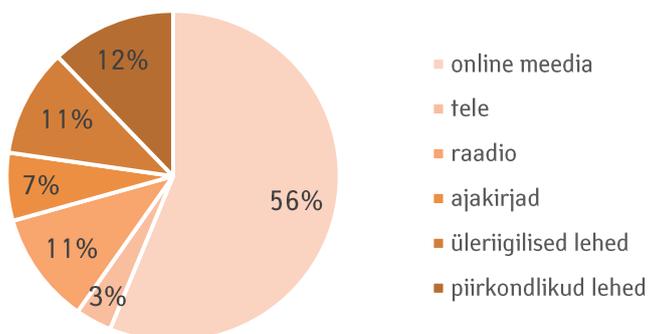
- alkoholikonverents „Vabadus on vastutus“, kus anti ülevaade alkoholitarvitamise trendidest nii täiskasvanute kui noorte seas (214 osalejat)
- tervishoiutöötajatele ning alkoholitarvitamise häire ravi teenuse osutajatele suunatud konverents „Alkoholi liigtarvitamine: geenid, keskkond ja motivatsioon“ (215 osalejat)
- tervisedenduse konverents „Kuidas loome tervist toetavat keskkonda“ (442 osalejat). Konverentsi keskmes oli tervist toetava elukeskkonna kujundamine erinevate valdkondade koostöös. Koostööpartnerid olid Eesti Haigekassa, SoM, HPP projekt ja Maailma Terviseorganisatsioon.

Kommunikatsioon

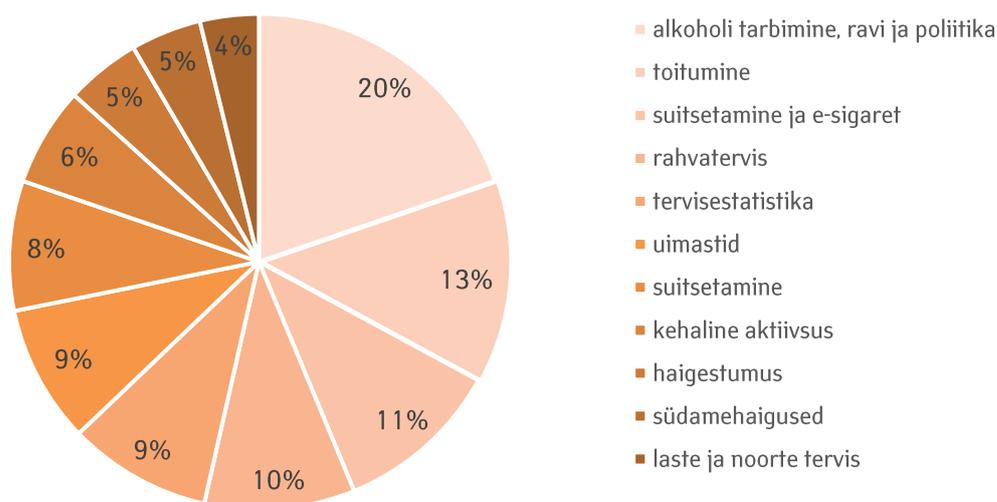
Meediakajastused

TAI avaldas 2019. aastal 60 pressiteadet, lisaks oma veebilehel ka statistikauudiseid. Meediamonitooringuteenuse Station andmetel oli 2019. aastal nimeliselt TAI-le viidatud meediakajastusi kokku 1867, mis on võrreldes aasta varasemaga langenud (2018. a oli kajastusi 2492). Kui 2018. aasta lõpu seisuga oli TAI-l Facebookis jälgijaid 10 545, siis 2019. aasta lõpus 11 620.

Meediakajastuste keeleline jaotus püsis varasema aastaga võrreldes sama – venekeelsete meediakajastuste osakaal oli 16%. Varasema aastaga võrreldes tõusis *online*-meedia kajastamiste arv, küündides mullu 56%-ni (joonis 2). Järgnesid piirkondlikud ajalehed, raadiokanalid, seejärel üleriigilised ajalehed. Raadiokajastuste hulk oli 4% võrra kahanenud. Teemadest kajastati kõige enam haiguste ennetamise valdkonda, nt alkoholtarvitamine, -ravi ja -poliitika ning suitsetamine ja e-sigarettidesse puutuv, mis leidis kajastamist rohkem, kui aasta varem. Suurenes kajastus rahvatervise ning laste ja noorte tervise osas, aga oluliselt vähenes tervisestatistika kajastus.

Joonis 2. TAI meediakajastused meediatüübi lõikes, 2019

Joonis 3. TAI meediakajastused temade lõikes, 2019

Veebilehed

Lisaks instituudi põhitegevusi tutvustavale veebilehele **www.tai.ee** haldab ja arendab TAI seitset rahvastikule mõeldud interaktiivsete kasutusvõimalustega temaatilist veebilehte. Põhjaliku uuenduse said veebilehed **vepa.ee**, **narko.ee** ja **hiv.ee**, mille tutvustamiseks korraldati ka toetavad kampaaniad, et kasvatada veebide külastuste arvu. Tabelis 2 on kajastatud Eesti territooriumilt tehtud külastuste arv.

Narko.ee märgiti **selge sõnumi auhinna** jagamisel ära kategoorias „Parima selge sõnumiga tarbetekest koos tarbepildiga“. Veebileht pakub infot ja abi inimestele, kes on mingil viisil puutunud kokku narkootikumidega või narkootikumide tarvitajatega. Infot saavad lehelt aga kõik, kes soovivad end narkootikumide ja narkomaania teemal harida. Veebilehe sisu loomisel tegi TAI koostööd nii endiste kui ka praeguste narkootikumide tarvitajatega.

Tabel 2. TAI veebilehtede külastatavus

	Külastuste arv (n)
hiv.ee	89 632
narko.ee	120 018
alkoinfo.ee	183 751
terviseinfo.ee	106 552
tubakainfo.ee	64 734
toitumine.ee	285 000
tarkvanem.ee	99 874
vepa.ee	5700

Lisaks haldab ja arendab TAI toitumise infosüsteemi **Nutridata** (<http://tap.nutridata.ee/>), mis võimaldab analüüsida menüüde energia- ja toitainete sisalduse vastavust Eesti riiklikele ea- ja soopõhiste toitumissoovitustele. Möödunud aastal alustati pildipanga valideerimisuuringu (valmis toiduportsjonite suuruste hindamine toitude fotoseeriade alusel) tulemuste analüüsi ja kokkuvõtte tegemist. Toitumisuuringute küsitlusprogrammi arendati taimetoitluse uuringu läbiviimise jaoks sobivaks. Alustati toidulisandite andmebaasi loomise eeltöödega.

Toitumisprogrammi kasutusmugavuse kohta tagasiside saamiseks viidi septembris-oktoobris läbi küsitlus. Juba aasta lõpus kohendati programmi vastavalt küsitluse tulemustele.

Teavituskampaaniad

TAI korraldab rahvastiku tervisekäitumise edendamiseks regulaarselt teavituskampaaniaid nii välimeedias, televisioonis kui ka internetis. 2019. aastal korraldati seitse kampaaniat.

- Toitumispüramiidi kampaania, mille eesmärk oli tutvustada tasakaalustatud toitumise põhimõtteid ja tõsta toitumispüramiidi tuntust.
- Positiivset vanemlust toetav kampaania, mis kutsus hoolitsema vanemat oma vajaduste eest, et olla parem lapsevanem.
- Asendushoolduse valdkonnas viidi läbi meediakampaania, mille eesmärk oli hooldusperede kui ühe asendushoolduse vormi tuntuse suurendamine ning potentsiaalsete hooldusperede leidmine.

- Sügisel toimus taas kampaania „Septembris ei joo“. Sellega innustati inimesi septembris alkoholit tarvitamisest loobuma, et kogeda üheskoos kasusid, mida see annab. Kampaaniast võttis osa ligi 32 000 inimest.
- Aastavahetuse paiku toimus tubakavastane kampaania „Sigarexit“, mille eesmärk oli kutsuda loobuma tubakatoodetest ja pakkuda tuge loobujatele.
- Narkomaania valdkonnas viidi läbi kaks teavituskampaaniat: suvel ohutu pidutsemise kampaania ja hilissügisel narkootikumide tarvitamisest loobumise abivõimaluste kampaania. See oli esmakordselt suunatud ka nn peo- ja ööelus narkootikumide tarvitavatele inimestele ning sisaldasid ka ohutuma tarvitamise sõnumeid.
- Toimus ka kondoomi kasutamise suurendamise kampaania, mis oli suunatud 35-aastastele ja vanematele inimestele.

Trükised

TAI andis 2019. aastal välja:

- 25 rahvastikule mõeldud terviseteemalist brošüüri või voldikut nii eesti kui vene keeles (nt „Alkoholi liigtarvitamine – mis see on ja kust saab abi“, „Lihtsad toidu põhitõed“, „Leia mõtete tasakaal“, „Ole aktiivne koos lapsega“)
- viis juhendmaterjali (nt „Töö alkoholi liigtarvitava kliendiga. Abiks spetsialistile“)

Kõik materjalid on leitavad TAI veebist [trükiste ja infomaterjalide andmebaasist](#).

Ajakiri Sotsiaaltöö

2019. aastal ilmus ajakirjal Sotsiaaltöö neli numbrit ja 11 elektroonilist uudiskirja. Ajakiri valmib koostöös valdkonna asjatundjatest koosneva toimetuse kolleegiumiga. Ajakirjanumbrites käsitleti päevakajalisi sotsiaaltöö- ja sotsiaalpoliitika teemasid: sotsiaalteenuste kvaliteet, innovatsioon ja teenuste disain; vaesus ja toimetulek; üleminek kogukonnapõhistele teenustele; pikaajaline hooldus ja omastehooldajate toetamine; eetikapõhimõtted sotsiaaltöös jpm. Septembris ilmus koostöös õiguskantsleri kantselei ja SoMi laste heaolu osakonnaga lapse õigustele pühendatud erinumber.

Aasta lõpus oli ajakirjal 821 tellijat, mis on viimaste aastate parim tulemus. Suurimad tellijad on kohalikud omavalitsused, hoolekandeadasutused, riigiasutused ning eraisikud. Tellivad ka raamatukogud, tervishoiu- ja haridusasutused, mittetulundusühendused jm organisatsioonid. Järele jäänud eksemplare jagatakse tasuta sotsiaalvaldkonna üritustel. Artikleid kasutatakse eraldi ka õppetöös ja koolitustel. Ajakirja tiraaž oli 1000 eksemplari.

Jätкус töö ajakirja digitaalse versiooni ettevalmistamisega. Sügisel korraldati testimine ning detsembris valmis elektrooniline lugemiskeskond, kus tellijad saavad juba lugeda numbrit 4/2019.

Kord kuus ilmuv elektrooniline uudiskiri vahendab sotsiaalvaldkonna asutuste ja organisatsioonide infot seadusemuudatustest, uuringutest, sündmustest, projektidest jpm. Uudiskiri saadetakse sellega liitunud huvilistele tasuta. Uudiskirja saajate andmebaasis oli detsembri lõpu seisuga 1037 aadressaati.

Kevel korraldatud küsitluses osales 173 ajakirja ja/või uudiskirja lugejat. Enamik vastajaid kinnitas, et Sotsiaaltöö ajakirja sisu on päevakajaline ning ajakiri sisaldab praktilist, tööks kasulikku teavet. Sotsiaaltöö uudiskiri koondab lugejate hinnangul nende jaoks olulist infot.

Eetikakomitee

Tallinna Meditsiiniuuringute Eetikakomitee (TMEK) lõpetas tegevuse ja selle järglasena alustas juulis 2019 Tervise Arengu Instituudi inimuuringu eetikakomitee (TAIEK).

TAIEK hindab plaanitavaid uurimistööde projekte, milles uuritakse inimesi. Komitees on 11 liiget, neist neli on TAI töötajad. Aruandeaastal peeti 11 koosolekut.

Läbivaatamiseks esitati kokku **145 uuringuprojekti** (19 uuringut rohkem kui 2018. aastal), neist 13 ei saanud 2019. aastal veel kooskõlastust.

TMEK/TAIEK-i kooskõlastuse saanud **126** uuringust:

- **32** olid kliinilised ravimiuuringud (2018. aastal **49**)
- **94** olid Eestis algatatud uuringud (2018. aastal **64**), sealhulgas
  - **10** TAI uuringut (2018. aastal **8**)
  - **57** tervishoiuasutustes ja kõrgkoolides (nt Põhja-Eesti Regionaalhaigla, Ida-Tallinna Keskhaigla) tehtavat omaalgatuslikku uuringut (ilma tudengite osaluseta) (2018. aastal **34**)
  - ülejäänud (**27**) olid põhiliselt üliõpilaste ja magistrantide tehtavad ja enamasti arstide juhendatavad uuringud (2018. aastal **22**)

Meditsiiniterminoloogia Komisjon

Meditsiiniterminoloogia Komisjon on TAI juures tegutsev nõuandev komisjon, kelle eesmärk on eestikeelse meditsiiniterminoloogia korrastamine, ühtlustamine ja vajaduse korral uute terminite loomine. Komisjoni koosseisu kuulub 18 liiget.

2019. aastal toimus kolm koosolekut: 18.01 ja 18.02 Tallinnas ning 8.02 Tartus. Läbivaks teemaks oli juba 2018. aastal alanud viimase kümne aasta jooksul MTK-s arutatud terminite ülevaatus, et need viia ühtsesse terminibaasi. Selle eestvedajaks oli dr Jaak Põlluste. Lisaks osalesid komisjoni liikmed telefonitsi ja e-kirjade vahendusel päringutele vastustamisel.

Kasutatud kirjandus

1. Orro E, Martens K, Lepane L, jt, koostajad. Alkoholi turg, tarbimine ja kahjud Eestis. Aastaraamat 2018. Tallinn: Eesti Konjunkturiinstituut; 2018.
https://intra.tai.ee/images/prints/documents/154270780324_Alkoholi%20aastaraamat%202018.pdf.
2. Rehm J, Shield KD, Gmel G. Modeling the impact of alcohol dependence on mortality burden and the effect of available treatment interventions in the European Union. *Eur Neuropsychopharmacol* 2013;23(2):89–97.
3. Terviseamet. Nakkushaigustesse haigestumine. HIV-nakkus.
<https://www.terviseamet.ee/et/nakkushaigused-menuu/tervishoiutootajale/nakkushaigustesse-haigestumine/hiv-ja-aids>. Kasutatud 17. veebruar 2020.
4. Vorobjov, S, Salekešin, M, Vals K. Eesti täiskasvanud rahvastiku uimastite tarvitamise uuring. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2019.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/502>.
5. Oja L, Piksööt J, Rahno J. Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring, 2017/2018. õppeaasta. Tabelid. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2019.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/490>.
6. Raag M, Vorobjov S, Uusküla A. Prevalence of injecting drug use in Estonia 2010-2015: a capture-recapture study. *Harm Reduct J* 2019;16(1):19.
7. Vorobjov S, Salekešin M. HIVi levimus ja riskikäitumine narkootikume süstivate inimeste hulgas, Kohtla-Järve, 2016. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2017.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/401>.
8. Vorobjov S, Salekešin M. HIV levimuse ja riskikäitumise uuring Tallinna narkootikume süstivate inimeste seas 2017. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2018.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/473>.
9. Surma põhjuste register. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/surma-pohjuste-register>.
10. Reile R, Tekkel M, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2018. Tallinn: Arengu Instituut; 2019.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/484>.
11. Tekkel M, Veideman T. Eesti täiskasvanud rahvastiku tervisekäitumise uuring, 2016. Tallinn: Tervise Arengu Instituut; 2017.
<https://www.tai.ee/et/terviseandmed/uuringud/download/394>.
12. Tuberkuloosiregister. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/tuberkuloosiregister>.
13. Vähiregister. <https://www.tai.ee/et/tegevused/registrid/vahiregister>.